

vojske i fašističke partije, kod Goldhagena pojedinačne ubice. Goldhagenov pristup je u najvećoj meri nominalistički, sa svim prednostima i manama.

Ako se prihvati gledište o različitosti perspektiva kao izvoru razilaženja, onda se može uočiti da su sa stanovišta polarizovanih strana u Historikerstreit, Goldhagen i većina njegovih kritičara u stvari na istoj strani. Većina uspon nacizma i antisemitizma izvodi iz kontinuiteta nemačke istorije, a ne tretira kao istorijsku slučajnost. Zato je prevladalo zalaganje da se ispod prošlosti ne može podvući crta, tj. da se ne mogu zaboraviti zločini, već da treba da ostanu stalna opomena i korektiv sazrevanja nemačke političke kulture. U tom pogledu većina se protivi historicističkoj tezi o neponovljivosti i jedinstvenosti fašizma (za razliku od konzervativno-historicističke struje koja se zalaže ili za reviziju tj. normalizaciju prošlosti ili za prestanak bavljenja istorijom koja samo opterećuje budućnost). Ova potonja struja još se u Historikerstreit jasno grupisala oko Noltea, a ima snažno uporište i u američkom mahom antisemitskom revizionizmu. Ipak ostale su upečatljive razlike između Goldhagena i kritičara, koje se ne mogu svesti samo na piščeve paušalne sudove, neodmerena uopštavanja, ličnu aroganciju, monokauzalno objašnjenja ili redukcionizam. Goldhagenov istoricizam i nominalizam kosi se (tj. teško je spojiv) sa strukturnim (Momzen), socijalnoistorijskim (Veler) i marksističkim (Kinl) tumačenjima nacizma. Poslednja tri pristupa mogu se uzajamno dopunjavati i to je njihova prednost nad Goldhagenom čiji je postupak neinkluzivan. Na drugoj strani, istrajavanje na neuporedivosti holokausta sa drugim oblicima sistematskog terora oštro odvaj Goldhagena i od teorija o totalitarizmu. Okolnosti što ga je levica idejnopolički podržala ne bi trebala da zamaglj krupne teorijske razlike između Goldhagena i levece. Čak ni Habermasova i Vipermanova podrška nije bila dublje teorijske nego moralnopoličke prirode. Kada se stižala graja oko Goldhagena, jer su je zasenile debate oko Walzerovog govora i Finkelštajnove knjige, lakše se moglo uočiti da se deo kritike razlikuje od Goldhagena po istraživačkim prioritetima i uglu gledanja, drugi deo po ključnom poimanju društvenog determinizma i ocenama glavnih uzroka nastanka fašizma, a treći deo u idejnopoličkom pogledu. Ako se imaju na umu široke pretenzije Goldhagena, pomenuti kontrast još je upadljiviji. Goldhagenova knjiga bila je u političkom i moralnom pogledu zapažena ne zahvaljujući radikalnoj kritici sistema u kom su nastali fašistički zločini, već sposobnošću da živu sliku grozota smesti u pristupačan i razumljiv teorijski okvir i time potisne suvoparnu historiografiju.

Verovatno ovakav nominalistički socijalnopsihološki pristup pisca nije bio provokativan za akademsku nemačku historiografiju historicističkog ili strukturalističkog usmerenja. U Nemačkoj protiv Goldhagena nisu istupili radikalni revizionisti (koji su branili tezu o Aušvicu kao laži i zalagali se za normalizaciju prošlosti), već oni koji su svoj naučni rad shvatali kao prilog političkom obrazovanju (angažovani). Ostaje utisak da nemačka akademska nauka nije bila spremna za medijski nastup, niti na uprošćavanje svojih rezultata, pa se, kako zapaža Šnajder, u javnosti dobro pomučila sa Goldhagenom. Goldhagenova knjiga primer je američke naučne kulture (koja je privlačnija za medije) dok je nemačka suvoparnija.

Različitim teorijskim primedbama upućenim Goldhagenu odgovara i različita ocena idejnopoličkog učinka debate. Habermas je ubeđen da je knjiga delovala kao katalizator koji je ujedinjenu Nemačku suočio iznova sa najvažnijim segmentom njenog istorijskog samopoimanja pa je otuda važna karika istorijskog procesa učenja i sazrevanja u pravcu tolerancije. Slična je ocena Kinla i Erlinghagena – da masovno solidarisanje sa jevrejskim